

M. CARME BOSCH

LA PETITA PÀTRIA DINS LA POESIA
DE MIQUEL COSTA I LLOBERA*

Josep Maria Llompart, poeta cívic per antonomàsia, en un opuscle senzill com ell mateix, però ben interessant, es referia, tres dècades fa, al sentiment de la Natura dins l'obra dels nostres clàssics amb la idea de defensar el paisatge mallorquí, malparat i menyspreat. Allà recordava que a l'edat mitjana el poeta utilitza el paisatge en pla decoratiu només, encara que l'obra de Ramon Llull en algun moment mostra una pinzellada d'autenticitat, té un calfred de vivència personal i pròpia. Afegia que cal arribar al romanticisme per trobar una valoració lírica autèntica de la natura, una complicitat, un canvi mutu de confidències, malgrat que en ocasions es tracti d'una relació tèrbola i deformadora. L'anomenada Escola Mallorquina aprofitarà aquesta via i el paisatge esdevindrà el protagonista de l'expressió poètica fins a convertir-se en un tema obligat, àdhuc tòpic dins la lírica insular (LLOMPART, 1970: 3-15). Miquel Costa i Llobera, com sabem, és una de les fites d'aquest camí, amb un càntic apassionat, m'atreveria a dir, ell sempre tan mesurat, comptant, ben segur, amb l'aval de l'admirat poeta Horaci, que deia: «Aquest racó de la terra més que cap altre em somriu» (*Carm.* 2, 6, 13-14). Resumeix l'estimació per la seva petita pàtria,¹ mitjançant la prosa, quasi al final de la seva vida quan ret homenatge a l'amic Ramon Picó i Campamar en el seu traspass i parla *ex abundantia cordis* tot dient:

* Aquest treball correspon a la conferència que amb el mateix títol realitzà l'autor el dia 30 d'abril de 2006 a la seu de la Fundació Rotger-Villalonga a Cala Murta durant les I Jornades d'Intercanvi Cultural. *Els escriptors mallorquins i Jacint Verdaguer* (vegeu-ne la crònica de Maribel Ripoll i M. Àngels Verdaguer en aquest mateix número).

1. Encara que la citació es referesqui només al terme de Pollença, consideram que hi podem incloure Alcúdia, on el poeta sojornava a l'estiu i la família tenia nombroses possessions. A Pollença els Costa tenien desset finques, dues cases i un celler. A Alcúdia, vint-i-vuit finques, quatre cases i alguns prats.

«La gran serra que flanqueja per la banda de mestral tota la llargària de l'illa, deixant el seu nucli més alterós entre Sóller i Lluch, s'abaixa, fent abruptes ramificacions i valls diverses, fins a morir al Cap de Formentor, obrint a la dreta una esplèndida badia, i a la costa de tramuntana cales profundes entre espadats i promontoris. Allò és el terme de Pollença. No té en general la rient galania d'altres paisatges mallorquins, però ofereix una varietat de perspectiva prodigiosa i una energia de perfils incomparable. Penyes quasi escultòriques s'hi caracteritzen com en formes individuals. Hi ha paratges de tràgica majestat com el Castell del Rei, Sant Vicent i Vall de Bóquer, clotades idíl·liques com la de Ternelles, grisors desolades com la serra de Cuixac, terres de prat i aiguamolls com les voreres del Rec a prop de l'Albufereta; mes pertot arreu, en mig de tan diferents aspectes, domina una nota constant d'austera distinció i consirosa bellesa.» (COSTA, 1947: 480)

I. PAISATGE

La sensibilitat especial de Costa davant la magnificència de la Naturalesa és palesa des del primers anys. Sense adonar-nos, començam amb una polèmica. Mn. Bartomeu Torres, biògraf apassionat de l'autor² i monopolitzador del personatge durant molts d'anys al qual no poden negar el mèrit d'aportar un enorme cabdal informatiu, al primer assaig biogràfic sobre Costa, publicat l'any 1936, conta com el nin, als deu anys més o manco, un dia que anava amb la família camí de Formentor, s'havia endarrerit en el Mal Pas i que, dret damunt l'abisme, llegia una oda «d'Horaci», que el seu oncle i mentor, el metge Miquel Llobera, li havia donat. Comenta Torres: «Bona promesa per l'avenir —pensà el bon metge—, trobar gust en llegir Horaci a l'edat de fer caramelles o d'encalçar les cabres de la costa» (TORRES, 1936: 12-13).³ A la biografia posterior de l'any 1971 (TOR-

2. Donya Catalina Costa, germana del poeta, segons carta de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà, datada el 7 de desembre de 1944, li havia manifestat al respecte: «[...] Torres, con la grandísima chifladura rayana en delirio que siente por mi inolvidable hermano» (GAYÀ, 2006: 331).

3. El poeta recorda els seus inicis a *A un poeta ignorado*, tot dient: «Eco es mi Musa de estos montes. Vaga, / sencilla, sobria, pensativa y grave, / moradora ideal de estas riberas, / niño la conocí, la amé ya joven.» (COSTA, 1947: 774).

RES, 1971: 27), es refereix a l'anècdota en qüestió, que s'ha convertit en la lectura d'una oda «a Horaci» dins el capítol referent a l'any 1872, data en què comença els estudis a Barcelona, la qual cosa dóna peu a Jaume Vidal Alcover, a considerar que era una oda «d'Horaci», i que Costa tenia denou anys (COSTA, 1990: 7), dada i data que encaixen més dins la lògica, que s'adiuen perfectament amb les primeres produccions literàries de tema paisatgístic, fruit tot i això d'una extraordinària precocitat.⁴

En efecte, als denou anys, Costa descriu *La vall* on hi ha el bosc solitari que condueix a l'ermita —l'ermita de la cella— i seu baix el xi-prer i sent el cant dels ocells i la remor de l'aigua. La soledat de Terrelles captiva el jove poeta:

«M'agrada sos paratges
tot sol anar trescant a la ventura,
o dins aquells ramatges
reposar com absort en la natura.»

D'aquest silenci i soledat surt la poesia:

«Llavors per l'hemisferi
sura un vol d'inefable poesia
que en vagarós misteri
ungeix el pensament i l'extasia.» (COSTA, 1947; 6-7)

A *Diada de juny* descriu la sega a Can Xanet, una possessió situada al terme d'Alcúdia, que comprenia a més el Rafalet, el Camp de Son Paroia, una pleta i una vinya, duita per cinc arrendadors, que donaven anualment al senyor quatre quarteres de blat i vuit quarteres d'ordi. La poesia descriu la feina estival i festiva, en un indret emmarcat per timbes i penyals, per bosc, horta i olivar, per la mar llunyana. Ara el poeta resumeix:

4. Cf. amb la descripció autobiogràfica del poeta al citat *A un poeta ignorado*, tot referint-se a la Musa: «Aquí ya joven la busqué en las playas / do la azucena el arenal perfuma; / iniciéme asombrado en los misterios / de cavernas y abismos; y en la cumbre, / do el vértigo gira, busqué el nido / del águila y el pino soberano» (COSTA, 1947: 774).

«Tot vessa harmonia i vida,
tot canta un himne sagrat...
Gràcies, Déu, que per sentir-lo
un cor me vàreu donar!» (COSTA, 1947: 9)

Damunt l'altura, datada un any després (1874) va encapçalada per uns versos de Ramon Llull, extasiat davant la contemplació de la Natura. El jove Costa, amb un sentiment paral·lel al del foll Ramon, contempla les roques, el pinar, la mar, el cel. I torna a dir:

«Tot viu, tot alena i canta,
canta l'himne de l'amor...
Obra de Déu bella i santa,
poema del Creador!» (COSTA, 1947: 16)

Per això vol participar en aquesta obra divina, vol sentir-ne la harmonia, el llenguatge; vol veure sol i tempesta, el salt poderós del molar, vol sentir el bes de llliris i papallones, vol espaiar l'esperit de l'avenc a l'estelada, a través de vents, nuvolada, terra i mar, aubes i nit:

«De ta essència beneïda
vull rabejar el cor meu,
vull viure d'aquesta vida
que acosta l'ànima a Déu!» (COSTA, 1947: 16)

Només la Poesia pot ajudar-lo: *Vina ja* li demana el poeta. I li repeteix:

«Vina ja; i damunt la serra,
sols a davant del Senyor,
cantem amb cels, mar i terra
l'himne sagrat de l'Amor!» (COSTA, 1947: 17)

L'any 1875 és especialment significatiu dins la producció poètica de Costa: *Juventut*, *Marina* i, per damunt de tot, *El pi de Formentor*. La primera expressa el desig de partir d'uns llocs estimats, però que ara ja no poden calmar el seu desassossec, a la recerca de l'ideal:

«On va aquella vela blanca,
 perduda en l'abisme blau?
 On fugen les oronelles
 sobre les ones volant?
 Ah! Damunt aquesta platja
 jo sempre, sempre romanc:
 i aquesta terra és tan curta!...
 i el món tan ample, tan gran!
 Perdona, pàtria, perdona
 mes, per veure i corre' espai,
 lluny de tes costes sagrades
 voldria fugir volant!» (COSTA, 1947: 5)

No oblidem emperò que aquest sentiment neix de la comunió amb la mar. Si en principi podíem pensar que és propi dels anys jove-nívols,⁵ ens dóna la clau un altre contemplador que tota la seva vida experimentà aquesta mateixa atracció. Ens referim a l'arxiduc Lluís Salvador, un llibertí que tantes concomitàncies ofereix amb el nostre poeta angèlic. Diu a *Somnis d'estiu ran de mar*: «Quantes vegades i de quantes latituds he somniat a sa vorera de mar! Ple de desig, mirant enfora damunt aquest camí del món i desitjant que mos puga dur en-avant a altres voreres. I amb tot i amb això, aquesta vista me pareix sempre nova. Amb igual desig mir ara a damunt la blava distància, com hi mirava en els anys de ma infantesa. Però es desig innat d'emigrar se fa sempre valer, per hermosa i encantadora que sia sa vorera a on jo me trob.»(ARXIDUC, 1990: 103) I precisa: «Jo no he pogut veure passar mai un vapor per s'horitzó sense sentir un indescriptible desig d'anar més lluny. Aqueix instint emigratori innat en s'home pareix accentuar-se al veure es medi de poder realisar-lo, i quan poc a poc es vapor desapareix dins s'horitzó i a la fi es veu solsament sa columna de fum com si fos un nigulet, llavors s'han somniat els somnis i, ple de desig, fixa un sa vista damunt l'ampla mar sense límits.»(ARXIDUC, 1990: 109).

5. Cf. amb les paraules expressades una vegada més dins *A un poeta ignorado*: «Amé el mar; y meciéronme sus olas / en leve esquife, en alas de la brisa, / saciando así mi juvenil anhelo / de vastos horizontes...» (COSTA, 1947: 774).

Marina és una visió de pau i de bonança, no exempta d'una darre-
ra estrofa interrogativa i inquietant, l'antítesi de *Temporal*, escrita sis
anys més tard (1881). Si hem de seguir una vegada més l'Arxiduc «lo
amable i graciós» respon a allò clàssic en contraposició a «lo domi-
nant i grandios salvatge, que casi podríem calificar de ferest», que és
propi de l'edat mitjana i de l'escola romàntica, (ARXIDUC, 1990: 109)
unes premisses que hom unànimement ha vist dins Costa i Llobera.

«Mon cor estima un arbre! Més vell que l'olivera,
més poderós que el roure, més verd que el taronger,
conserva de ses fulles l'eterna primavera,
i lluita amb les ventades que atupen la ribera,
com un gegant guerrer.» (COSTA, 1947: 17)

Com resumir les crítiques innombrables que ha motivat *El pi de
Formentor*? Com enumerar les traduccions que se n'han fet, les imita-
cions a què ha donat lloc, les discussions tractant d'identificar-lo,
etc.? Jo m'atreveria només a dir que aquest poema emblemàtic de
Costa, on canta un pi, objecte de la seva estimació i enveja, només po-
dia dedicar-se a un arbre que era particularment seu, que nasqué i vi-
via dins les possessions familiars;⁶ no hem d'estranyar, doncs, que
l'admiració, la veneració que sent per ell, expressades amb una passió
que no es repetirà pus mai més, representi el capdamunt de la des-
cripció paisatgística del poeta adolescent, a partir de la qual, com és de
raó quan hom assoleix el cim, cal esperar la davallada.

El poeta el curs 1872-1873 ha anat a Barcelona a estudiar Dret i
més tard a Madrid. La capital d'Espanya no li agrada. El paisatge és
tan distint del que estima! I la gent és tan vana, ignorant i frívola! Tot
i això reconeix que els superficials s'hi troben bé. «Jo emperò —diu a
Ramon Picó el 13 d'octubre de 1875— que, com a criat dins les mun-
tanyes he de tenir per força afició a coses més fortes i senceres, a cos-
tums més senzilles y lliures, estich a dins aquesta vila lo mateix que

6. J. M. Llopart s'ha referit al paisatge de Costa, cenyit al seu horitzó familiar.
No es tracta, diu, d'una recança, d'una fantasia ni d'un pretext romàntic, sinó d'una
vivència, de quelcom consustancial al viure i sentir quotidià del poeta (LLOPART,
1970: 16).

una cabra penyalera estaria dins un jardí paredat» (COSTA, 1975: 24-25). Aleshores torna a Pollença (1877) per refer l'esperit malalt, però tampoc s'hi troba a gust: «La vida d'aquesta Pollença, hont no senten res més que tocar de mort i murmurar dels vius [...] Però, ¿y l'espectacle hermós de la naturalesa y la poètica llibertat de les montanyes no son prou, me diràs, per compensar tanta misèria? —escriu al mateix—. Això és lo únich, amich meu, que m'aconhorta de viure aquí. Jo estim ab entusiasme les belleses naturals y m'entrech a la contemplació. Però això desperta'l sentiment en lloch de satisfèrlo», etc.⁷ A mesura que el temps passa s'assuauja aquella revinclada inicial. El 17 de desembre del 1881 diu a l'amic Rubió: «Cuán diferentes me pasan los días en este retiro de lo que imaginaba cuando no sabía vivir sino fastidiado! [...] En este pueblo, que antes desdeñaba creyéndome orgullosamente *natus ad altiora*, hallo al presente campo para explayar las escasas fuerzas de mi espíritu; y creo que para cualquiera, y hasta para una persona de talento, hay mucho bueno y noble que hacer aún en el último de los villorrios» (COSTA, 1947: 1004). Però el seu destí no és Pollença, no de moment. L'any 1885 es dirigeix a Roma, una vegada decidit a abraçar l'estat sacerdotal. Durant aquella llarga estada de cinc anys la curolla serà una altra, una altra serà la llengua emprada per expressar-la. En tornar, el poeta ha abandonat tot rastre de romanticisme, la poesia esdevé freda, com a de marbre, però no exempta de bellesa, com és *A un poeta ignorado* (1892), un poema biogràfic on confessa l'estima que professa a la Musa d'aquests indrets, amb una descripció detallada de boscos, mar i muntanyes, on conclou: «Todo aquí me enseñaba poesía» i on aleshores, gràcies a la Musa esmentada, aconseguí juntar Art i Natura, si bé adverteix:

«Para mí no fue el arte vano aliño,
disfraz vistoso que arrancase aplausos
en la escena del mundo; fue sincero
culto del alma, fue pasión sentida
por lo bello y sublime, puro y grande.
Canté lo que sentí. Pobres y oscuros

7. Carta de 25 d'agost de 1877 (COSTA, 1975: 75-76). Cf. amb la carta del 7 de novembre d'aquest mateix any a Estelrich on diu el mateix (TORRES, 1985: 47).

son mis cantos, lo sé: mas vibra en ellos
 algo siquiera de verdad viviente,
 algo fiel y que es propio; no tan mío
 como del genio amado de estas rocas,
 que es mi silvestre, solitaria Musa.» (COSTA, 1947: 775)

El poeta parla en passat i l'evocació es tenyeix de suau melangia paralel·la a les temàtiques suara emprades, crepusculars i de tardor, així *Crepúsculo de Noviembre* (1892), *Postrimerías de Otoño* (1893), *Crepúsculo de agosto* (1898), que no es poden identificar amb el paisatge pollencí, però sí *La canción de la montaña* (1897) on arrenca amb un «Amo los montes» similar a aquell «Mon cor estima un arbre» dels anys juvenívols:

«Todo compone la imponente sierra,
 monumento de Dios. Todo a porfía
 forma, con sus contrastes y armonía,
 ese poema enorme de la tierra.
 En todo pueblo la montaña encierra
 el Parnaso, el solar de la poesía.» (COSTA, 1947: 767)

Bé podria el poeta cantar el Morral, la talaia d'Albercutx, el Pal, na Blanca, el Fumat, Roca Blanca, les muntanyes que integren el promontori de Formentor:

«Estos montes que en serie indefinida
 lanzan su cresta desigual al cielo,
 olas parecen que elevara el suelo
 a la alta inmensidad desconocida...
 ¡olas que alzó la tierra, conmovida
 por el poder de un infinito anhelo!» (COSTA, 1947: 768)⁸

És curiosa la simbiosi mar-muntanya. La tornarem a trobar a la descripció topogràfica del Castell del rei en el poema del mateix nom:

8. Cf. amb els versos referits a les muntanyes del cant I de *La llegenda del Puig de Pollença*: «Pareixen grans onades / que alça a l'espai sens fi / la terra commoguda / per un immens desig» (COSTA, 1947: 301).

«Com despulla terrible d'estrany vaixell
l'escull de la Galera pel nord s'estén.» (COSTA, 1947: 333)

També l'Arxiduc veia quelcom similar: «Unida per medi d'un coll de conglomerats amb sa ribera, s'allarga sa península de sa Foradada; una formació fantàstica en la que ses estratificacions qui es capfiquen cap a llevant tenen s'apariència dels costats d'un acorassat» (ARXIDUC, 1990: 99). I participa de la mateixa associació d'idees Mn. Cinto Verdager quan, el 30 de març de 1883, descriu: «Sota l'Atalaia, en Illot Colomer, vora el Cap Catalunya, mirant des d'entre ella i el cap de Formentor, se veuen cinc o sis muntanyetes de peus dintre la mar; cada una té dues o tres puntes, com pals d'un vaixell, i totes estan inclinades cap al nord com empeses pel vent de l'illa. Com lo sol està sobre el Cap, a l'altra banda ses ombres s'allarguen prenent la figura de veles llatines. Llur forma singular de vaixells al donar l'embranchida i llur situació em fan recordar l'esquadra gloriosa del gran i inoblidable rei en Jaume anant a la conquesta darrera i definitiva de l'illa» (VERDAGER, 1964: 1144).

A la tornada d'Itàlia el poeta fa revivre la musa catalana. Als quaranta-sis anys continua cantant la natura, té la sort de poder seguir-la contemplant. Ens referim a la seva elevada categoria social i a la situació econòmica benestant que li permet fer-ho. No oblidem que Costa serà l'hereu fins als seixanta-cinc anys, tres anys abans de la seva mort, a causa de la llarga vida del pare. L'Arxiduc, un altre contemplatiu gràcies a la condició principesca i a una economia prou sòlida —no feia més que demanar doblers a sa mare quan n'havia de menester—, defensa tal positura reiteradament i diu:

«La vida contemplativa és ridiculitzada com sa vida d'un malfaner, i s'activitat més alta, que és s'ennobrir-se a si mateix, és insultada.

Sa contemplació de sa naturalesa presa així com és degut, ha d'esser com una oració en la qual s'homo s'inclina sumís, davant es Criador de tots aqueixos miracles. Tant, que segons els Tàlebs àrabs diuen, tota sabiduria que no conduex an es més fondo reconeixement de Déu, és buida i sense objecte!

Com un fruit de sa contemplació de sa naturalesa s'ha de mirar també s'Art qui té per fi extrem sa representació de lo hermós d'ella i en aquesta representació està, per dir-ho així, s'incorporació de s'ora-

ció. Per això influeix també sa contemplació de sa naturalesa tan tranquil·lidadora a damunt es sentiment, perquè és el natural retorn de s'ànima al Creador i amb sa seua adoració enumera tots els seus miracles» (ARXIDUC, 1990: 101-102).

Lluís Salvador reivindica a més l'efecte d'elevació de la contemplació:

«Un se creu transportat a ses esferes sobrenaturals. Déu permet aquestes visions d'eterna felicitat i creu un estar lliure de ses traves terrenals, feliç amb sa contemplació del Creador.

Per això nos està més adaptada sa contemplació de sa naturalesa, d'aquest gran i ample món miraculós qui mos rodeja i que influeix vivament en noltros i produeix s'elevació de sa nostra petitesa i nos perfeccionarà i serà una font d'admiració envers el Creador; s'elevà sovint sa nostra ànima en un vertader èxtasis i s'inflamarà la guspira divina dins ella» (ARXIDUC, 1990: 110).

La primera dècada del segle XX, dins aquesta mena de segona etapa de Costa, com ja hem insinuat, compon *Costa Brava de Mallorca. Riberes de Tramuntana*, on canta una ribera de penyals, horda de Titans, contemplada en el temporal i en la bonança, mentre amb un bot «fràgil i breu com nostra vida» guaita dins les cavernes i observa les fondàries marines:

«Llum i fosca, vida i mort, força i misteri,
grans abismes, calma esplèndida i esculls...
Vet aquí el símbol de l'Art, somniós imperi
que eixa costa representa a nostres ulls.» (COSTA, 1947: 64)

A *Vagant pel bosc* torna cantar la seva terra. La sensació visual de la poesia anterior es converteix ara en auditiva:

«Remor del bosc, solemne salmodia
del gran pinar desert,
bressa en notes de pau i poesia
mos somnis de despert.» (COSTA, 1947: 85)

És un passeig evocador de la infància i la joventut en un marc de tristor i de recança. Pel *Diari espiritual* sabem que recorre el pinar

de Formentor, on talaven arbres per a fer navilis; que baixa fins a Cala Figuera; que contempla la mar. Sabem de la seva meditació i de com li és difícil la tasca de compondre les estrofes.

Lliri de mar té un altre to. És el lliri que creix damunt l'arena de les platges pollencines, perfumat i delicadíssim, que el poeta aprecia sobretot a la tarda quan la seva blancor a penes es destria de la llum vespral «com si passàs per elles / un esperit errant» i li evoquen llegendes oblidades de verges anegades i enterrades en l'arena fent-la florir cada any (COSTA, 1947: 79-80).

Cala gentil, un nom poètic i bell, posat per algú anònim, un mariner per ventura rude i endurit, però sensible a la dolcesa i encant que ofereix, inspira una poesia a Costa, plena de llum, somriure i tendra melangia, que, una vegada més, el connecta amb el Creador:

«És que en la calma de tals paratges
tan dolç és viure, veure i sentir,
i vora l'aigua de purs miratges,
al ritme eòlic d'aquestes platges
tan dolç dormir!
Mes jo tal sort jamai dec posseir.

. . . . .
Què hi fa? D'aquesta cala opalina
prou el misteri n'hauré gustat,
mentre ara, a l'hora que el sol declina,
m'hi sent confondre dins la divina
serenitat...

Oh dolç moment, oh glop d'eternitat!» (COSTA, 1947: 88)

L'octubre de l'any 1944 Miquel Ferrà rep un exemplar d'*Una vocación tardía* (*D. Miguel Costa y Llobera*) de Mn. Torres Gost. S'indigna de trobar-hi molta transcripció del dietari espiritual de Costa, «un dietari espiritual que només l'havien de llegir els àngels!»⁹ I tot seguit envia una carta ben dura a l'autor on li precisa:

«Tot lo que V. hi conta m'ha fet pensar molt sobre dos aspectes de la personalitat d'En Costa, que representa un caire *ascètic* —el que V. mostra— i un de contemplatiu —En Costa poeta. I noti que no és per

9. Vegeu carta de 20 d'octubre de 1944 (GAYÀ, 1998: 255).

la via ascètica del despullament i del renunciament que arriba a la contemplació. La serenitat poètica té en ell una altra font. Això m'ha inspirat algunes consideracions.

Ara bé: de Costes ascetes, n'hi ha d'altres; de poetes, no en tenim més que un, i em dol una mica que se'n desviï l'atenció del públic. Certament, ell va restaurar Montission, va predicar, treballà per santificar-se... però amb lo que glorifica Déu i enlaira les ànimes com ningú més que ell podia fer-ho, és amb les seves poesies.

I a través d'elles el nostre poble ha vist sempre D. Miquel transfigurat, i jo no li substituiria aquesta imatge per cap altre. Endemés, dins la seva obra, per qui la sàpiga llegir, ja hi és tot ell. Recorda la poesia *Als humils*? Què podríem afegir-hi?»¹⁰

II. HISTÒRIA, TRADICIÓ I FANTASIA

Fins aquí ens hem referit al paisatge amb termes absoluts. En abordar altres aspectes de la poesia costalloberiana hauríem de referir-nos a temes predominantment històrics, tradicionals o fantàstics, mesclats de vegades uns amb els altres i emmarcats sempre pel paisatge nadiu.¹¹ A Can Xanet, per exemple, la possessió en terres d'Alcúdia a la qual ens hem referit abans, s'aixecava un talaiot. El jove Costa el va dibuixar i el va immortalitzar a *A un claper de gegants* quasi coetàniament a *Diada de juny* (1873). El corprèn la seva bàrbara grandesa, les centúries que ha vist passar. I no pot menys de fer-li preguntes sobre son nom, son faedor, què era o què representava.¹² La ima-

10. Vegeu carta de 2 de novembre de 1944 on inclou còpia de la carta enviada a Mn. Torres el 29 d'octubre de 1944 (GAYA, 1998: 258).

11. Ens dóna peu a aquesta interpretació el mateix discurs abans citat en honor a Picó. El poeta diu: «A un paisatge tan suggestiu, Pollença unia la suggestió humana de l'esperit tradicional. La llengua hi conservava mots i formes de la més pura avior catalanesca, amb un tresor de cançons i rondalles. Típiques costums pintoresques encara s'hi observen per les festes més senyalades; i altres, avui ja perdudes, donaven relleu i color a tots els actes importants de la vida.» (COSTA, 1947: 480)

12. G. Llopart afirma que els interrogants són els mateixos que feia P. Piferrer als *Recuerdos y bellezas de España. Mallorca* que Costa tenia a la seva biblioteca (LLOPART, 1962-1963: 8-9).

ginació del poeta albira antigues tribus i sacrificis, foners, combats i les races que se succeeixen, i, tot contemplant-lo, assegura que «pren millor volada l'esperit». Aleshores el vaticinador s'atreveix a augurar:

«I així veuràs passar la nostra vida
i d'altres ne veuràs.
Caurà nostra Babel ja derruïda
i tu encara soberg t'aixecaràs» (COSTA, 1947: 14)

Però no s'acomplirà el seu pronòstic. El monument ciclopi avui no existeix, ja que dissortadament fou destruït als anys trenta. Els pagesos, sempre pràctics, solien aprofitar aquests vells monuments per fer paret seca i delimitar les seves terres; com sempre, la prosa de la vida és enemiga de la somniadora poesia.

Pollentia fou una fundació romana. La ciutat d'Alcúdia ha ofert i segueix oferint, generosa, restes arqueològiques testimonials d'aquell passat. Costa el canta a *Sobre les ruïnes del teatre romà de Pollentia* (1902). El veu curull de gent, delerosa de freqüentar els seus espectacles, comèdies i tragèdies; recorda l'etimologia del nom de *Pollentia*; dóna crèdit al parer dels historiadors que atribueixen a aquesta filla de Roma la creació del laticlavi distintiu dels senadors; es refereix als pòrtics i a l'aqüeducte, a l'antic esplendor que al present testimonien només les troballes que el pagès desenterra amb l'arada i les grades teatrals; a la destrucció de la ciutat per part dels vàndals; al pas dels fills de Mahoma o dels guerrers del Nord, excavadors d'aquest indret per fer-hi tombes. I, com sempre, hi reflexiona:

«Tot vestigi se perd, tot se trasmuda:
imperis per imperis són borrats...
sols dura una Ombra que, jamai retuda,
passa i diu: *Vanitat de Vanitats!*» (COSTA, 1947: 61)

De les converses amb Mateu Rotger, llatí notable i escorcollador d'arxius, autor d'una *Historia de Pollença*, en tres volums,¹³ sorgeix la poesia històrica narrativa *Castell del Rei. (1343-1349)*

13. Aquesta història fou publicada entre 1897 i 1906 i dedicada a Costa.

(1896) en deu cànctics de mètrica variada: romanç, quartetes octosíl·labes, codolada, *nova rimada*, etc., que inclourà al volum titulat *De l'agre de la terra* (1897), farcits d'un caramull de notes explicatives de les fonts originals i, de vegades, transcrits directament. A més del que deien papers i pergamins, sabem que el poeta havia trepitjat aquell indret corprenidor. Ho refereix a la necrologia titulada *En Ramon Picó i Campamar*, escrita l'any 1918 per encàrrec de l'Acadèmia de la Llengua Catalana:

«Allà em sembla veure'l [al Coster del Puig], quan me vull representar idealment el poeta de les englantines; o també sota l'espadat formidable del *Cap de Catalunya*, a on un dia observàrem junts un niu d'aguila marina; o millor encara, entre les torrelles del Castell del Rei, guaitant sobre els abismes, mentres qualche esparver o falcó de ribera, amb agilíssima volada, dóna la nota del seu cant com un tràgic clarí del paratge i de la història. Tal enquadrament reclama la figura del brau poeta qui unia la inspiració romàntica amb la clàssica precisió de dibuix, qualitats que mostra reunides la prodigiosa ribera o costa brava de Pollença.» (COSTA, 1947: 485)

Tanmateix aquest brau poeta no fou Picó sinó ell, Miquel Costa.¹⁴ De la seva cultura i vivència i de la simbiosi classicisme i romanticisme sorgeix el poema referit al castell assetjat, refugi de Jaume III de Mallorca i dels seus lleials pollencins. És una cançó de valentia i derrota, d'amor i de mort, on, entre els noms veritables dels protagonistes, s'hi encabeixen poèticament els urxellers, vertadera professió medieval dels cercadors del líquen emprat per a tenyir les gramalles dels jurats i concellers, i on Costa explica per què l'enclotxa marina situada als peus del castell té el nom tan suggestiu de «La Cambra de la senyora (COSTA, 1947: 331-367)».

La cançó dels presos alliberats per la victòria dels pollencins sobre els pirates moros l'any 1550 té un títol prou eloqüent. Ahludeix en trenta-una estrofes a la incursió del pirata Dragut el 31 de maig d'a-

14. Anys enrere ja havia dit al mateix Picó, en carta datada el 6 de juliol de 1875, a ran d'un passeig en barca amb l'oncle metge per Formentor i la Cala de Sant Vicenç: «Figurau-vos si devia desitjar res més que tenir-vos aprop per admirar aquestes riberes desconegudes que necessiten, que demanen un poeta!» (COSTA, 1975: 17).

quest any que provocà la revolta del poble capitanejat per en Joan Mas. Cada any per la Patrona, nom donat per antonomàsia a la Mare de Déu dels Àngels, el 2 d'agost, es fa el simulacre de la batalla entre moros i cristians, desenvolupada primer fins a l'oratori de Sant Jordi, més tard fins el Camp, tal com canta Costa en aquesta poesia, i tal com, a la plena de l'estiu, canta el poble, fidel a l'autor, amb la melodia de la cançó popular catalana *A la Ciutat de Nàpols*:

«Aquella nit calmosa
dormia el poble tot ¡Oh Mare mia!
dormia el poble tot ¡Oh Mare d'amor!

De mil i cinc-cents moros
venia un esquadró ...

Los infeels s'acosten
guiats per un traïdor...» (COSTA, 1947: 149)

La llegenda del Puig de Pollença no fa més que plasmar en vers —deu cànctics de mètrica variada, segons convé—, la poesia que la tradició li donava ja feta. L'eix és la trobada de la imatge de la Mare de Déu, preludi de la qual fou la visió de les tres ermitanes de Can Sales, Simona, Dolça i Floreta, encara ara representades graciosament per tres nines a la processó del dia de La Patrona. El poeta es refereix al temple bastit al turó, delimitat, com altre temps feia l'augur romà amb el *lituus*, per l'hòstia consagrada, escapada de les mans del sacerdot que celebrava la missa a un altar improvisat. Relata l'elevació d'un temple ja que la imatge havia donat prova de no voler moure's d'aquell lloc, del monestir que allà s'hi fundà, habitat per dames molt principals; continua amb l'extinció del convent, les ruïnes posteriors, la reconstrucció de l'oratori i celles pels peregrins:

«Qui vol veure l'auga
com neix mar endins,
qui admira belleses,
qui cerca aire fi,
que pugi a l'estatge
dels bons peregrins.

Tal volta hi reculli
 per son esperit
 morades violetes
 i blau romaní...» (COSTA, 1947: 308)

El càntic novè celebra la festa que per Pasqua es fa. Allà hi ha balls i xeremies, hi gaudeixen amos i missatges, pobres i rics. Encara ara el poble respon amb fidelitat i puja al Puig la segona festa, tot cantant amb música de Guillem Massot, cinc estrofes del càntic tercer del poeta:

«Mirau-la ...és dolça l'Imatge antiga:
 sa cara afable tota somriu,
 i essent de pedra, par que vos diga:
 —Som vostra mare; fillets veniu!—» (COSTA, 1947, 304)

Un vel de tristesa sembla envoltar la conclusió: «Passaren, finiren antigues usances», el poble perd les cançons, tonades, rondalles i pregàries dels avis —i això el 1885!— i el poeta demana protecció a la imatge venerada. Emperò ja hem vist que tot no s'ha perdut. Fins i tot hi ha un detall a l'estrofa final molt significatiu encara que pugui passar desapercbut:

«Quan perd o descobri l'altura sagrada
 lo fill de Pollença, per tots sos camins,
 la *Salve* us envia jamai oblidada...
 Oh! Vos a tota hora del poble invocada
 siau Reina i Mare dels cors pollencins!» (COSTA, 1947: 310).

Quan quasi hom arriba a Pollença, hi ha una corba molt tancada, coneguda —almenys per la gent gran— com «La Salve»; és que des d'ella s'albira el Puig i s'acostuma a resar aquesta oració. El *topos* unit al sentiment religiós, com trobam a altres indrets, la Peregrinació de la benaurada Egèria, del segle VI després de Crist, per exemple.¹⁵

15. Diu el text cristià: «Arribats a aquest indret [El Sinaï], els sants guies que anaven amb nosaltres ens advertiren dient: “És costum que els que arriben aquí facin

Poemes d'amor i de mort són *La gerreta del catiu*, *El pou de l'amada* i *La cançó de na Ruixa Mantells*. El primer transcorre a Formentor i una simple gerreta, regalada al poeta per la gent d'allà, és el pretext per contar la història de na Dolça i en Jordi, preludiat pel cant primer o *La Tosa*, testimoni de la tasca ramadera d'aquell temps, de cada vegada més perduda entre els nostres pagesos (COSTA, 1947: 313-326). *El pou de l'amada*, en canvi, és per dir-ho així, una tragèdia urbana, que transcorre a la plaça anomenada actualment «del Mercat», i que evoca el lloc on es llançà una fadrina assetjada per un casat ric i poderós (VIDAL, 1997: 10-12). *La cançó de Na Ruixa Mantells*, per últim, és una tragèdia marinera, potser la més bella de totes; és la tragèdia de la boja que vaga pel Camp de Marina a la recerca del mariner estimat que un dia fou segrestat per una fada marina, metàfora de la mar, i que sola, ran ran de les ones, entona una estranya cançó:

«La mar el volia, jamai associada
de vides, fortunes, tresors i vaixells;
i d'ell va fer presa dins forta ventada
Na Ruixa-mantells.

Na Ruixa és la fada d'aquestes riberes,
que allà a les grans coves, endins, té l'hostal
amb arcs i figures, amb llits i banyeres
de nacre i coral.

.....
Perdut és el naufrag quan ella el socorre
i el pren entre els signes del vel florejat...
La roca feresta serà ja la torre
on quedi encantat.

Allà té Na Ruixa mon bé, nit i dia,
on ell cosa humana no veu ja ni sent.
Ai, si ell m'escoltava, bé prou sortiria
de l'encantament.» (COSTA, 1947: 77-78)

---

oració, quan des d'aquí, veuen per primera vegada la muntanya de Déu» (PEREGR. AETH. 1, 2)

III. RELIGIÓ

La peça més digna de menció, al nostre entendre, pel que fa a la religió, es *Processó. Impressió de Setmana Santa*. Perfum de violetes, celatge moradenc, xiprers, càntics funeraris. Així Costa descriu la processó que baixa del Calvari un Divendres Sant del mes de març amb sis estrofes dedicades a un paisatge endolat i fosc que són el lllindar de la reflexió del poeta sobre la «immensa processó que formen vius i morts» sobre la qual senyoreja l'Home de dolors, profundament humà, profundament diví. Sols el qui ha contemplat en els nostres dies el davallament d'aquesta processó a través de la llarga escalonada del Calvari podrà assaborir millor les paraules del poeta, més bé podrà comprendre la seva pregona religiositat, fe i unció.

En aquest apartat s'inclouen quatre peces dedicades a llocs sagrats o imatges venerades a Alcúdia. A *La cova de Sant Martí i de Sant Jordi* i al *Càntic per la peregrinació pollencina a la Cova de Sant Martí d'Alcúdia*, el poeta junta la tradició del culte d'aquest avenc —que vol fer remuntar a l'època paleocristiana— amb la devoció secular del poble alcudienc. Els *Goigs de Nostra Senyora de la Victòria d'Alcúdia* i els *Goigs al Sant Crist d'Alcúdia* són dues peces d'encàrrec,¹⁶ datades els anys 1921 i 1922, al·lusius a la història els primers, referents a un miracle del Sant Crist els segons, per cert inacabats. Els *Goigs a la Mare de Déu dels Àngels, patrona de Pollença*, són una altra cosa. Escrita a Roma l'any 1889, just acabats els estudis de teologia, tenen la força de la joventut, la saba del seu pollencinisme, mostrada a través del paisatge i la història allà cantats, l'orgull de pertànyer a aquesta petita pàtria. El poble s'identifica cada any amb el poeta i el correspon quan canta aquests goigs amb la melodia de l'himne a Lluç del mestre Torres Trias a manera de cloenda d'una festa que representa el triomf dels cristians sobre l'horda sarraina, enmig d'un espectacle magnífic de moviment, llum i color. Quelcom inoblidable!

16. M. Costa accedí als precis de Pere Ventayol i Suau, historiador d'Alcúdia i pregonament religiós (BOSCH, 1981: 9-11).

«Puix Patrona vós sou de Pollença,
santa Reina dels Àngels del cel,
feis que el poble d'on fóreu defensa
per a sempre vos sia feel.

Si dins les ones lluu la nostra illa
com una bella copeta d'or,
Pollença encara damunt hi brilla
com esmaltada, garrida flor.
Té valls fruiteres, fons abundoses,
té puigs que aixequen el cor a Déu...
I Déu ses obres les més hermoses
les da a Maria com a dot seu!» (COSTA, 1947: 145)

IV. CONCLUSIÓ

Enfilant la segona dècada del segle XX, s'apaga l'estre de Miquel Costa i Llobera. Miquel Ferrà, amb la lucidesa de sempre, ho comenta a Maria Antònia Salvà: «D. Miquel m'afligeix cada vegada que m'escriu, explicantme que no hi ha qu'esperar res d'ell, que ja's sent després de la seva obra, qu'ell la judica vana, etc. etc. [...] Troba V. que li escau aquesta humilitat abatuda i pessimista (tan diferent de la d'en Ruyra!) al nostre gran poeta? Més li escauria haver desaparegut a temps damunt un carro de foc!». ¹⁷ És més dur el seu comentari dos anys després: «Me diu en Bofill que D. Miquel, de qui tengué carta, està veritablement malalt. Tenc un coral disgust de la *ruina espiritual* d'aquest home excels, perdut avui per l'ideal i per la pàtria entre la turbamulta de capellans i canonges. En Costa ha tengut ales d'àguila, però li han faltat bec i urpes per no deixar-se encorrallar». ¹⁸ I anys després acaba advertint a sa pupilla: «No et deixis anular per ningú. Ja veus el pobre D. Miquel Costa...» ¹⁹

L'any 1922 el poeta mor. No tothom està d'acord en orejar les seves intimitats. Maria Antònia Salvà la primera. Ho manifesta a Ferrà

17. Vegeu carta de l'1 de novembre de 1911 (GAYÀ, 1998: 36).

18. Vegeu carta del 29 de juny de 1913 (GAYÀ, 1998: 48).

19. Vegeu carta del 4 de setembre de 1924 (GAYÀ, 1998: 111).

el 25 d'agost de 1925: «En Costa fou molt estimat i poc comprès. A mi em sembla que només podia ésser comprès intuitivament, i a través de les seves poesies (GAYÀ, 2006: 68). Igual opina Miquel Ferrà, el qual incideix en les mateixes premises: «És en les seves poesies que es revela», «Només en el vers s'hi troba la seva ànima profunda, que també, és ver, molts pocs han vista». «Crec», assegura, «que va morir sense sentir-se del tot comprès ni estimat *com qui era* per ningú, ni per ell mateix. En la devoció que li vaig professar i que li serv, hi ha tanta admiració com pietat: una pietat que tu ets sola a compartir, a judicar pel to dels qui han cantat l'obra d'En Costa, atents només a les seves refulgències».²⁰

M. CARME BOSCH
Universitat de les Illes Balears

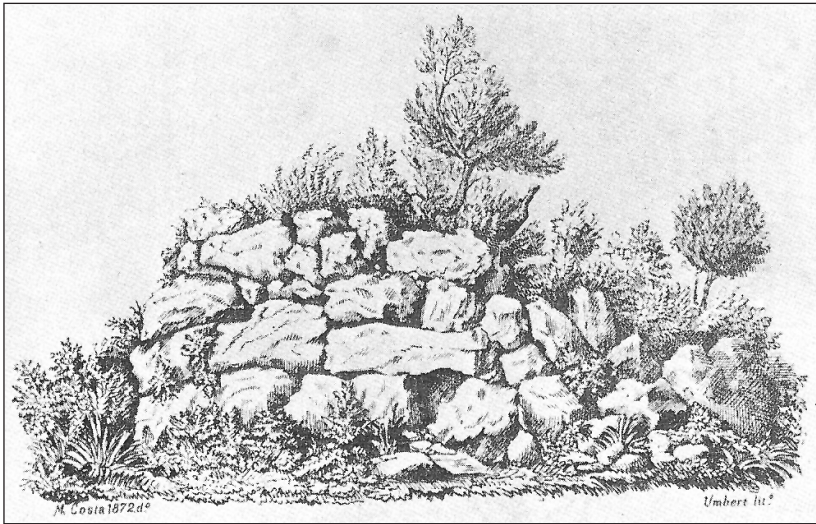
BIBLIOGRAFIA

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR (1990): *Obres Completes*: Barcelona, Selecta-Catalonia.
- M. DEL C. BOSCH (1981): *Un historiador i dos poetes*, «Cala Murta», núm. 2, ps. 9-11.
- M. COSTA I LLOBERA (1947): *Obres completes*, Barcelona, Selecta.
- M. COSTA I LLOBERA (1990): *Horacianes*. Pròleg de J. Vidal Alcover, Palma de Mallorca, Moll.
- M. COSTA I LLOBERA (1975): *Epistolari de Miquel Costa i Llobera amb Ramon Picó i Campamar*, transcripció, comentari i anotacions per B. Torres Gost, Palma de Mallorca, Gràfiques Miramar.
- M. GAYÀ SITJAR (1998): *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, Mallorca, Moll.
- M. GAYÀ SITJAR (2006): *Epistolari de Maria Antònia Salvà a Miquel Ferrà*, ed. a cura de F. Lladó i Rotger, Palma de Mallorca, Moll.
- G. LLOMPART (1962-1963): *El ciclopeísmo mediterráneo como tema de la Escuela poética de Mallorca*, «Studi Sardi», núm. 18, ps. 2-26.
- J. M. LLOMPART (1970): *Poesía y Paisaje. El tema de la «Costa Brava» en los poetas mallorquines*, Palma, Ediciones Cort.

20. Vegeu carta del 5 de setembre de 1925 (GAYÀ, 1998: 116).

- MN. B. TORRES (1936): *Mn. Costa i Llobera. Assaig biogràfic*, Ciutat de Mallorca, Impremta de Mn. Alcover.
- B. TORRES GOST (1971): *Miguel Costa y Llobera 1854-1922. Itinerario espiritual de un poeta*, Barcelona, Balmes.
- B. TORRES GOST (1985): *Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió a Joan Lluís Estelrich*, Palma de Mallorca, Gràfiques Miramar.
- J. VERDAGUER (1964): *Obres completes*, 4a ed., Barcelona, Selecta.
- D. VIDAL RODRÍGUEZ (1997): *El pou de l'amada o el rastre retrobat d'una llegenda*, «Cala Murta», núm. 18, ps. 10-12.

Tots els dibuixos que reproduïm són obra de Costa i Llobera, i tots, llevat d'aquest primer, són inèdits.

